

Kelâm ilmi alanında naklî yönü öne çıkan ilimlere göre daha yüksek oranda kendini göstermiştir. Buna, söz konusu ilmin Mu'tezile'nin elinde doğması sebebiyle en az bir asır boyunca yaşadığı meşruiyet problemiyle öteden beri aklî ilimlere olan ilgi eksikliğini de ilâve etmek gerekir. Dolayısıyla diğer temel İslâmî ilimlerle karşılaştırıldığında daha sınırlı bir literatüre sahip bulunan kelâm tabii olarak kitâbiyat çalışmaları bakımından da sınırlı kalmıştır.

Mu'tezile'nin günümüze ulaşan az sayıdaki eserlerinde önceki kaynaklara atıflar yapıldığı görülmektedir (Hayyât, s. 150-151). Buna karşılık Ehl-i sünnet kelâmının ilk döneminde telif edilen eserlerde Mu'tezile kelâmcıları isim verilmek suretiyle eleştirildiği halde yapılan alıntıların kaynakları belirtilmemiştir. Nitekim İmam Mâtürîdî Kitâbü't-Tevhîd'inde Ka'bî, Muhammed b. Şebîb ve Ebû İsâ el-Verrâk gibi Mu'tezile âlimlerinin görüşlerinden iktibaslar yapmakla birlikte (s. 403-406) tek bir kaynak ismi bile zikretmemiştir. Aynı husus Eş'arî'nin eserleri için de söz konusudur. Bu durum müteahhirîn devrinde de devam etmiştir. Ancak bu dönemde bir kısım müellifler mensup oldukları kelâm ekolünün bazı eserlerine gönderme yapmış, bazan da metin içinde muhaliflerin eserlerini kaydetmiştir. Meselâ Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Tebşîratü'l-edille'de kitâbiyat niteliğinde bilgi vermemekle beraber çeşitli vesilelerle birtakım kitapların adını anmıştır. Nâşirin hazırladığı I. cildin indeksinde elliye yakın kelâm kaynağı tesbit edilmiştir (I, 596-598; ayrıca bk. Özervarlı, s. 70-71). Aynı şekilde Teftâzânî, bu alanın en temel kaynaklarından biri sayılan Şerhu'l-Mağâsîd'in muhtelif yerlerinde bazan aynı lafızlarla, bazan kısmî değişiklik ve tasarruflarla önceki kelâm kaynaklarından iktibaslar yaparak bir kısım eserlerin adını anmışsa da (bu eserler için bk. Şerhu'l-Mağâsîd, neşredenin girişi, s. 146-148) yararlandığı kaynaklara ilişkin bibliyografik mâlûmata yer vermemiştir.

Kelâmla ilgili kitâbiyat bilgileri daha çok bibliyografik eserlerle modern çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bibliyografik eser türünün ilk örneği sayılan İbnü'n-Nedîm'e ait el-Fihrist'in beşinci bölümü (s. 201-247) kelâm ilmine ayrılmıştır. Beş ana başlık altında ele alınan bölümde Mu'tezile, Mürcie, Şîa, Cebriyye, Havâric gibi fırkaların kelâmcıları ile bunların yazdığı eserler hakkında bilgiler aktarılmıştır. Taşköprizâde'nin aynı nitelikteki eserinde de şer'î ilimlerin beşinci şubesi olarak kelâm ilmi alınmış ve belli başlı kelâmcılarla eserleri zikredilmiştir (Mevzûâtü'l-ulûm, I, 594-634). Kâtib Çelebi'nin Keşfü'z-žunûn'unda ise kelâm ilmine kısa bir bölüm ayrılarak Mevzûâtü'l-ulûm'a gönderme yapılmış ve kırk dolayında kelâm kaynağı sıralanmıştır (II, 1503). Sıddîk Hasan Han Ebcedü'l-Ŗulûm'da kelâm ilminin konu, amaç, metot ve ekolleriyle ilgili bazı bilgilere yer vermiş olmakla birlikte bu ilmin literatürü hakkında aynı esere gönderme yapmakla yetinmiştir (II, 440-453). Bursalı Mehmed Tâhir'in Osmanlı Müellifleri ise Osmanlı döneminde telif edilen kelâm eserleri için bir kaynaktır.

Tabakat kitaplarında kelâm âlimlerinin hayatlarının anlatımı sırasında çalışmalarına da yer verilmiştir. Ebû'l-Kâsım el-Belhî, Kâdî Abdülcebbâr ve Hâkim el-Cüşemî'nin eserlerinin Mu'tezile âlimleriyle ilgili bölümlerinin kitap haline getirilmesinden oluşan Fazlû'l-iŖtizâl ve tabakâtü'l-MuŖtezile ile (nşr. Fuâd Seyyid, Tunus 1393/1974) İbnü'l-Murtazâ'nın Tabakâtü'l-MuŖtezile adlı eseri (nşr. Susanna Diwald-Wilzer, Beyrut 1380/1961) bunlar arasında sayılabilir.

Abdurrahman Bedevî, Mezâhibü'l-İslâmiyyîn adlı eserinde (Beyrut 1971) gerek Mu'tezile ve Eş'arî kelâmcılarından gerekse İsmâiliyye, Nusayrîlik ve Dürzîlik'ten söz ederken şahıslar ve mezhepler çerçevesinde önemli bilgilere yer vermiştir. Ahmed Mahmûd Subhî de Fî Ŗil-mi'l-kelâm'ında (Kahire 1405/1985) kelâm âlimlerini çalışmalarıyla birlikte tanıtarak değerli bibliyografik mâlûmat aktarmıştır. Ali Sâmî en-Neşşâr ve Ammâr et-Tâlibî tarafından neşre hazırlanan ŖAķā'idü's-Selef (İskenderiye 1971), hem içinde yer alan Selef âlimlerine ait metinler hem de mukaddimede bu ekolle ilgili olarak kaydedilen eserler zikre değer niteliktedir. Hasan es-Sadr, İslâmî ilimlerin gelişmesinde Şîa âlimlerinin katkısı konusunda hazırladığı çalışmasında uzun bir liste halinde eserleriyle birlikte Şîa kelâmcılarını sıralamıştır (Te'şîsü's-Şî'â, s. 350-402).

Kelâm ilmi ve kelâm tarihiyle ilgili çalışmalarda çoğu birbirinin tekrarı mahiyetinde olmak üzere kısmî bazı bibliyografik bilgiler verilmektedir. Son dönem Osmanlı âlimlerinden Abdüllatif Harpûtî'nin Târîh-i İlm-i Kelâm'ı (İstanbul 1332), İzmirli İsmail Hakkı'nın Muhassalü'l-kelâm ve'l-hikme (İstanbul 1336) adlı eserinin giriş kısmı ve Şiblî Nu'mânî'nin Târîh-i Ŗİlm-i Kelâm'ı (Tahran 1328) bu gruba girer. Günümüzde yapılan çalışmalar arasında Bekir Topaloğlu'nun Kelâm İlmi: Giriş adlı eseri (İstanbul 1985) kelâmın geçirdiği devrelere her devrenin kelâmcıları ve bunların eserlerine yer vermesinin yanı sıra (s. 19-43) kelâm mezhepleriyle ilgili bölümde önemli bibliyografik açıklamalar yapılmış, ayrıca müstakil bir bölüm halinde (s. 56-64) kelâm kaynakları tanıtılmıştır. Buna Şerafettin Gölcük'ün Kelâm Tarihi (Konya 1992) ve Ali Asgar Halebî'nin Târîhu Ŗİlm-i Kelâm'ı da (Tahran 1373 hş.) eklenebilir. Burada, Ömer Aydın'ın kütüphane kataloglarını dikkate almamakla birlikte mevcut neşriyattan yola çıkarak hazırladığı Türk Kelâmcıları adlı eseriyle (İstanbul 2001) Ahmet Yaraloğlu'nun, 1950-1996 yılları arasında ilmi dergilerde yayımlanan makaleleri derlediği Kelâmla İlgili Makaleler Bibliyografyası adlı çalışmasını da (1999, yüksek lisans tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) zikretmek gerekir.

Çeşitli kütüphanelerde bulunan kelâma dair eserleri tesbit ve tanıtmaya yönelik bazı çalışmalar da yapılmıştır. Metin Yurdagür'ün Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Arapça Akaid ve Kelâm Yazmalarının Tanıtım ve Değerlendirmesi (Bibliyografik Bir Kelâm Tarihi Denemesi, İstanbul 1989), Ramazan Biçer'in Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki Kelâm Kaynaklarının Tanıtım ve Tavsifi (1992, yüksek lisans tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Hıdır Baybara'nın Râgıb Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan Kelâm Yazmalarının Tanıtım ve Tavsifi (1993, yüksek lisans tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) bunlar arasında sayılabilir.

Batı'da yapılan çalışmalar içinde, Louis Gardet ve M. M. Anawati'nin birlikte hazırladıkları Introduction à la théologie musulmane adlı eserde (Paris 1981) kelâm ekolleri ve bu ekollere mensup âlimlerin eserleri hakkında doyurucu bilgi verilmiş, eserin zengin bibliyografyasında kelâm kaynaklarının yanı sıra bu alanda Batı'da yapılan çalışmalar da sıralanmıştır (s. 509-536). Batı'da, bu tür eserlerin yanında İslâm düşünce tarihinin bir dönemine yönelik literatür bilgilerine ayrılan çalışmalarda da kelâmla ilgili kitâbiyat bilgilerine rastlanılmaktadır. Tatmin edicilikten uzak olmakla birlikte Bayard Dodge ile (IC, XXVIII [1954], s. 525-540)

KAYNAK : İSLAM ANSİKLOPEDİSİ:cilt: 26; sayfa: 94 [KİTÂBİYAT - İlyas Üzüm]

KELAM

Ahmet Türkan tarafından yazıldı
Cumartesi, 20 Nisan 2024 09:16 -
